

Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie

Wojciech Góralczyk
Stefan Sawicki

Wydanie 14

Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie

Wojciech Góralczyk
Stefan Sawicki

Wydanie 14

Opracowanie redakcyjne: *Katarzyna Gierłowska*
Redakcja techniczna: *Krzysztof Koziarek*
Projekt okładki i stron tytułowych: *Agnieszka Tchórznicka*

© Copyright by LexisNexis Polska Sp. z o.o. 2011

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych – bez pisemnej zgody Autorów i wydawcy.

ISBN 978-83-7620-893-0

LexisNexis Polska Sp. z o.o.

Ochota Office Park 1, Al. Jerozolimskie 181, 02-222 Warszawa

tel. 22 572 95 00, faks 22 572 95 68

Infolinia: 22 572 99 99

Redakcja: tel. 22 572 83 26, 22 572 83 28, 22 572 83 11, faks 22 572 83 92

www.LexisNexis.pl, e-mail: biuro@LexisNexis.pl

Księgarnia Internetowa: dostępna ze strony www.LexisNexis.pl

Spis treści

Słowo wstępne	11
Przedmowa do czwartego wydania	13
Wykaz skrótów	15
ROZDZIAŁ I. Zagadnienia ogólne	17
1. Pojęcie prawa międzynarodowego	17
1.1. Definicja prawa międzynarodowego	17
1.2. Prawo międzynarodowe publiczne a prawo międzynarodowe prywatne	19
1.3. Nazwa prawa międzynarodowego	19
2. Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego	20
3. Stosunki międzynarodowe, czyli obrót międzynarodowy	22
4. Cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego	24
4.1. Uwagi ogólne	24
4.2. Tworzenie prawa międzynarodowego (brak ustawodawcy)	24
4.3. Przymus w prawie międzynarodowym (brak zorganizowanego aparatu przymusu)	25
4.4. Brak obowiązkowego sądownictwa międzynarodowego	26
4.5. Stosowanie prawa międzynarodowego i jego moc wiążąca	27
5. Struktura i charakter norm współczesnego prawa międzynarodowego	28
6. Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa	30
6.1. Uwagi ogólne	30
6.2. Dualizm i monizm	31
6.3. Obowiązek dostosowania prawa wewnętrznego do prawa międzynarodowego ..	32
6.4. Sposoby harmonizacji prawa wewnętrznego z międzynarodowymi zobowiązaniami	33
6.5. Miejsce prawa wewnętrznego w stosunkach międzynarodowych	36
6.6. Komplementarność wewnętrznego i międzynarodowego porządku prawnego ..	38
ROZDZIAŁ II. Rozwój prawa międzynarodowego	39
1. Uwagi ogólne	39
2. Początki prawa międzynarodowego	40

3. Ukształtowanie systemu prawa międzynarodowego	41
4. Prawo międzynarodowe w okresie kapitalizmu	43
5. Okres współistnienia państw o różnych ustrojach społeczno-politycznych	48
5.1. Okres międzywojenny i druga wojna światowa	48
5.2. Okres po drugiej wojnie światowej	52
ROZDZIAŁ III. Źródła prawa międzynarodowego	60
1. Pojęcie źródeł prawa międzynarodowego	60
1.1. Różne znaczenia tego terminu	60
1.2. Artykuł 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości a źródła prawa międzynarodowego	61
1.3. Współczesne źródła prawa międzynarodowego	63
1.4. Środki pomocnicze do stwierdzania istnienia norm prawa międzynarodowego	65
2. Umowa międzynarodowa	66
2.1. Uwagi ogólne	66
2.2. Zawieranie umów międzynarodowych	73
2.3. Obowiązki umowy międzynarodowej. Ważność	79
2.4. Zakres czasowy obowiązywania i stosowania umowy międzynarodowej (od kiedy do kiedy)	82
2.5. Zakres podmiotowy obowiązywania umowy międzynarodowej (kogo umowa międzynarodowa obowiązuje)	88
2.6. Zakres terytorialny obowiązywania i stosowania umowy międzynarodowej ..	90
2.7. Zakres rzeczowy (przedmiotowy) obowiązywania umowy międzynarodowej. Zastrzeżenia	91
2.8. Interpretacja (wykładnia) umowy międzynarodowej	93
3. Prawo zwyczajowe	97
4. Uchwały prawotwórcze (normatywne) organizacji międzynarodowych	105
5. Kodyfikacja prawa międzynarodowego	110
ROZDZIAŁ IV. Podmioty prawa międzynarodowego	114
1. Uwagi ogólne	114
2. Państwo	117
2.1. Pojęcie i istota państwa	117
2.2. Powstanie i upadek państwa	119
2.3. Ciągłość (identyczność) i sukcesja państw	123
3. Państwo w stosunkach międzynarodowych	125
3.1. Suwerenność i kompetencja własna państw	125
3.2. Zasada nieinterwencji	128
3.3. Równość państw i ich immunitet jurysdykcyjny	129
4. Rodzaje państw	132
4.1. Państwa jednolite i złożone	132
4.2. Państwa śródlądowe, państwa o niekorzystnym położeniu geograficznym i państwa archipelagowe	133
4.3. Państwa trwale neutralne	134
5. Podmioty prawa międzynarodowego inne niż państwa	135
6. Uznanie międzynarodowe	145

ROZDZIAŁ V. Stosunki, zdarzenia i akty (czynności) prawnomiędzynarodowe ...	151
1. Stosunki prawnomiędzynarodowe	151
2. Zdarzenia prawnomiędzynarodowe	152
3. Akty (czynności) prawnomiędzynarodowe	153
4. Akty jednostronne państw	158
 ROZDZIAŁ VI. Odpowiedzialność międzynarodowa	 162
1. Uwagi ogólne	162
2. Odpowiedzialność państwa	164
3. Odpowiedzialność jednostek	168
 ROZDZIAŁ VII. Terytorium	 171
1. Uwagi ogólne	171
2. Terytorium państwowe	172
3. Zwierzchnictwo terytorialne	174
4. Szczególne ograniczenia zwierzchnictwa terytorialnego	176
5. Nabycie terytorium państwowego	177
5.1. Nabycie pierwotne	177
5.2. Nabycie pochodne	179
5.3. Zmiany terytorialne a obywatelstwo ludności	180
5.4. Zakaz użycia siły i prawo narodów do samostanowienia a zmiany terytorialne	181
6. Granice	182
6.1. Uwagi ogólne	182
6.2. Granice Polski	184
7. Rzeki	186
8. Obszary podbiegunowe	190
 ROZDZIAŁ VIII. Międzynarodowe prawo morza	 192
1. Uwagi ogólne	192
2. Obszary morskie – klasyfikacja	194
3. Statki morskie	195
4. Morskie wody wewnętrzne	200
5. Wody archipelagowe	203
6. Morze terytorialne	204
7. Morska strefa przyległa	207
8. Strefa wyłącznego rybołówstwa	208
9. Szelf kontynentalny	209
10. Strefa ekonomiczna	211
11. Morze pełne	213
12. Dno mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji państwowej	219
13. Cieśniny i kanały morskie	220
13.1. Cieśniny	220
13.2. Kanały morskie	222
14. Współpraca międzynarodowa w dziedzinie korzystania z obszarów morskich i ochrony środowiska morskiego	224

ROZDZIAŁ IX. Międzynarodowe prawo lotnicze i kosmiczne	228
1. Uwagi ogólne	228
2. Przestrzeń powietrzna	230
3. Statki powietrzne	232
4. Międzynarodowa żegluga powietrzna	234
5. Prawo kosmiczne	237
ROZDZIAŁ X. Ludność państwa	242
1. Uwagi ogólne	242
2. Obywatelstwo	243
3. Traktowanie cudzoziemców	249
4. Międzynarodowy ruch osobowy	250
5. Ekstradycja i azyl	252
6. Ochrona grup ludzkich i praw człowieka	255
ROZDZIAŁ XI. Prawo dyplomatyczne i konsularne	259
1. Uwagi ogólne	259
2. Stosunki i służba dyplomatyczna	260
2.1. Źródła prawa dyplomatycznego	260
2.2. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków dyplomatycznych	261
2.3. Funkcje misji dyplomatycznej	262
2.4. Członkowie misji dyplomatycznej	263
2.5. Przywileje i immunitety dyplomatyczne	268
2.6. Treść (zakres przedmiotowy) przywilejów i immunitetów dyplomatycznych	269
2.7. Osoby korzystające z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych (zakres podmiotowy)	271
2.8. Zakres czasowy obowiązywania przywilejów i immunitetów	272
2.9. Zakres terytorialny obowiązywania przywilejów i immunitetów	272
2.10. Obowiązek członków misji wobec państwa przyjmującego	273
2.11. Pomieszczenia misji dyplomatycznej	273
3. Stosunki i służba konsularna	274
3.1. Źródła prawa konsularnego	274
3.2. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków konsularnych	275
3.3. Funkcje konsularne	276
3.4. Członkowie urzędu konsularnego	278
3.5. Przywileje i immunitety konsularne	279
3.6. Treść (zakres przedmiotowy) przywilejów i immunitetów konsularnych	280
3.7. Osoby korzystające z przywilejów i immunitetów konsularnych	280
3.8. Zakres czasowy obowiązywania przywilejów i immunitetów konsularnych	281
3.9. Zakres terytorialny obowiązywania przywilejów i immunitetów konsularnych	281
3.10. Pomieszczenia i archiwa konsularne	282
ROZDZIAŁ XII. Organizacje międzynarodowe	283
1. Uwagi ogólne	283
2. Organizacja Narodów Zjednoczonych	293
2.1. Podstawy prawne i istota ONZ	293
2.2. Członkostwo w ONZ	295
2.3. Cele i zasady ONZ	298

2.4. Struktura organizacyjna ONZ	299
2.5. Zgromadzenie Ogólne	300
2.6. Rada Bezpieczeństwa	303
2.7. Rada Gospodarcza i Społeczna	306
2.8. Rada Powiernicza	307
2.9. Sekretariat	307
2.10. Działalność ONZ	308
3. Organizacje wyspecjalizowane	309
4. Organizacje regionalne	311
4.1. Organizacja Państw Amerykańskich	312
4.2. Liga Państw Arabskich	313
4.3. Unia Afrykańska	313
5. Organizacje wojskowe	314
5.1. Karta Narodów Zjednoczonych a przymierza	314
5.2. Pakt Północnoatlantycki	315
6. Rada Europy	316
7. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)	318
ROZDZIAŁ XIII. Umowy i organizacje gospodarcze	319
1. Uwagi ogólne	319
2. Dwustronne umowy gospodarcze	320
3. Organizacje gospodarcze	323
3.1. Rola ONZ w rozwiązywaniu problemów gospodarczych	323
3.2. Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu	325
3.3. Światowa Organizacja Handlu	326
3.4. Międzynarodowy Fundusz Walutowy	327
3.5. Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju	329
ROZDZIAŁ XIV. Załatwianie sporów międzynarodowych	331
1. Uwagi ogólne	331
2. Rokowania (negocjacje)	334
3. Dobre usługi i pośrednictwo (mediacja)	335
4. Komisje śledcze	336
5. Koncyliacja	337
6. Postępowanie przed organami Narodów Zjednoczonych	338
7. Arbitraż (sądownictwo polubowne)	340
8. Sądownictwo międzynarodowe	343
8.1. Uwagi ogólne	343
8.2. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej	343
8.3. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	344
8.4. Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza	351
9. Środki odwetowe	352
ROZDZIAŁ XV. Prawo przeciwwojenne	354
1. Uwagi ogólne	354
2. Zakaz agresji	354
3. Definicja agresji	358
4. Bezpieczeństwo zbiorowe	360

ROZDZIAŁ XVI. Prawo konfliktów zbrojnych	367
1. Uwagi ogólne	367
1.1. Pojęcie wojny i konfliktu zbrojnego	367
1.2. Pojęcie prawa wojennego i jego obowiązywanie	368
1.3. Stosowanie prawa wojennego w konfliktach zbrojnych niemających charakteru międzynarodowego	369
1.4. Źródła prawa wojennego	370
1.5. Obszar wojny i teatr wojny	373
2. Początek wojny	373
3. Wojna lądowa	374
3.1. Siły zbrojne – skład	374
3.2. Kroki nieprzyjacielskie	376
3.3. Ochrona ofiar wojny	379
3.4. Okupacja wojenna	382
4. Wojna morska	384
4.1. Uwagi ogólne	384
4.2. Morskie siły zbrojne	384
4.3. Akty walki	385
4.4. Ochrona chorych, rannych i rozbitków	386
4.5. Akty wrogie	386
5. Wojna powietrzna	388
5.1. Uwagi ogólne	388
5.2. Siły zbrojne	389
5.3. Akty walki	389
6. Zakończenie wojny	390
7. Neutralność w wojnie	391
Materiały do poznania prawa międzynarodowego	395
I. Zbiory umów międzynarodowych	395
II. Zbiory praktyki państw i inne wydawnictwa dokumentalne	396
III. Orzeczenia sądowe i arbitrażowe	396
IV. Dokumenty organizacji międzynarodowych	397
1. Organizacja Narodów Zjednoczonych	397
2. Inne organizacje	397
V. Piśmiennictwo	398
Skorowidz przedmiotowy	401

Słowo wstępne

Czternaste wydanie podręcznika prawa międzynarodowego publicznego zostało na miarę potrzeb zmienione, uzupełnione i poszerzone. Uzupełniono też literaturę przedmiotu o najnowsze publikacje związane z tematyką podręcznika oraz wykorzystano nowe akty prawa międzynarodowego i polskiego prawa wewnętrznego. Jednakże podstawowe założenia i koncepcje zostały zachowane. Przytoczono również przedmowę do wydania czwartego, ostatnią napisaną przez Profesora Wojciecha Góralczyka.

W szczególności w odniesieniu do problematyki podmiotowości w prawie międzynarodowym omówiono charakterystyczne cechy podmiotowości Suwerennego Zakonu Kawalerów Maltańskich. Rozwinięto definicję uchodźcy określoną w Konwencji Genewskiej o statusie uchodźcy z 1951 r. W rozdziale o służbie zagranicznej państwa omówione zostały podstawowe reguły postępowania misji dyplomatycznych (ambasad, poselstw) w stosunku do państwa przyjmującego. W tymże rozdziale rozwinięto treść przywileju nietykalności osobistej przedstawiciela dyplomatycznego, określonego w Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. Rozważania o Światowej Organizacji Handlu zostały uzupełnione o uwagi dotyczące rozstrzygania sporów międzynarodowych o charakterze handlowym między różnymi podmiotami. Zaktualizowano także treść deklaracji rządu polskiego w sprawie obowiązkowej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Wreszcie omówiono działalność Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ w zakresie przygotowania nowych projektów kodyfikujących różne dziedziny prawa międzynarodowego.

Jednocześnie zrezygnowano z rozdziału o Unii Europejskiej, wychodząc z założenia, że prawna problematyka tej organizacji jest szeroko omówiona w licznych opracowaniach naukowych. A ponadto prawo Unii Europejskiej jest odrębnym przedmiotem na wyższych uczelniach o profilu prawniczym i administracyjnym.

Przedmowa do czwartego wydania

Czwarte wydanie podręcznika prawa międzynarodowego publicznego zostało na miarę potrzeb zmienione i uzupełnione. Te zmiany i uzupełnienia zostały podyktowane rozwojem prawa międzynarodowego oraz nowymi przemyśleniami Autora. Została też uzupełniona literatura. Podstawowe koncepcje Autora nie uległy jednak zmianie.

Chciałbym również powtórzyć za przedmową do poprzednich wydań, że napisanie tego podręcznika prawa międzynarodowego publicznego byłoby niemożliwe bez mojego uprzedniego udziału w opracowaniu kilku wydań skryptu z tego przedmiotu, najpierw z prof. Cezarym Berezowskim, a później również z prof. Kazimierzem Liberą.

Na zakończenie chciałbym podziękować swoim młodszym kolegom z Instytutu Prawa Międzynarodowego UW, którzy przekazali mi szereg uwag, co przyczyniło się do ulepszenia i uzupełnienia tekstu.

Warszawa, czerwiec 1988 roku

Wojciech Góralczyk

Wykaz skrótów

A/RES	– Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
ICJ	– International Court of Justice
ICJ, Reports	– „Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders”
LN	– Liga Narodów
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PCIJ	– Permanent Court of International Justice
PiP	– „Państwo i Prawo”
SM	– „Sprawy Międzynarodowe”

Rozdział I

Zagadnienia ogólne

1. Pojęcie prawa międzynarodowego

1.1. Definicja prawa międzynarodowego

Podstawowym faktem społeczno-politycznym współczesnego świata jest istnienie 1 ponad 190 suwerennych państw, z których każde sprawuje zwierzchnictwo nad swoim terytorium i nad ludnością je zamieszkującą. Każde państwo posiada swój odrębny system prawny, który reguluje całokształt stosunków społecznych w obrębie danego państwa.

Jednakże nie wszystkie stosunki społeczne (międzyludzkie) zamykają się w granicach jednego państwa. Osoby fizyczne, organizacje, przedsiębiorstwa z jednego państwa często wchodzą w kontakty z osobami, organizacjami i przedsiębiorstwami z innych państw. Ponadto działalność samych państw nie ogranicza się do sfery wewnętrznej życia państwowego, lecz wykracza poza nią; innymi słowy, obok funkcji wewnętrznej państwa pełnią również funkcję zewnętrzną.

Państwa utrzymują ze sobą wzajemne stosunki, bardzo różnorodne tak pod względem treści, jak i formy. Wspólne lub choćby zbieżne interesy są podstawą współpracy międzynarodowej; sprzeczne interesy prowadzą do współzawodnictwa, sporów, a niekiedy nawet do walki.

Państwa nigdy nie pozostawały w stanie całkowitej izolacji, a współcześnie wraz 2 z rozwojem i wzrostem międzynarodowej wymiany gospodarczej, postępem techniki i rozwojem komunikacji oraz rosnącą współzależnością w dziedzinie utrzymania pokoju stosunki międzypaństwowe stają się coraz bardziej ściśle i zróżnicowane. Rozwój tych stosunków i ich intensyfikacja są wynikiem działania obiektywnych praw rozwoju społecznego.

Na tle nawiązywania stosunków między państwami, ich utrzymywania i rozwoju już od dawna wynikła potrzeba przyjęcia określonych norm postępowania państw

w ich wzajemnych stosunkach. Normy te, które wyrosły na podłożu stosunków międzypaństwowych i są ich odbiciem, mają charakter norm prawnych i nazywane są prawem międzynarodowym.

- 3 **Prawo międzynarodowe jest więc zespołem norm regulujących stosunki między państwami.** Ta zwięzła definicja prawa międzynarodowego określa dwie najistotniejsze cechy tego prawa: to, że podmiotami jego są przede wszystkim państwa oraz że jego główną funkcją jest regulowanie stosunków międzypaństwowych. Powstaje jednak pytanie, czy podana wyżej definicja obejmuje wszystkie normy prawne, które powszechnie nazywane są prawem międzynarodowym, a więc czy jest wyczerpująca i obejmuje cały jego zakres.

We współczesnych stosunkach międzynarodowych, choć państwa nadal odgrywają w nich główną i decydującą rolę, występują także inne podmioty, takie jak organizacje międzynarodowe lub narody, które walczą o swoją niepodległość. Stosunki między państwami a innymi podmiotami, np. między państwem a powstańcami czy narodem walczącym o swoją niepodległość, który nie utworzył jeszcze organizacji państwowej, uregulowane są przez normy prawne, które także mają charakter międzynarodowy i nie należą do żadnego systemu prawa wewnętrznego.

 Współczesne prawo międzynarodowe jest zatem **zespołem norm regulujących stosunki międzynarodowe w szerokim znaczeniu: nie tylko stosunki międzypaństwowe, lecz także stosunki między państwami a innymi podmiotami oraz między tymi innymi podmiotami**, tzn. ogólnie stosunki między różnymi, niezależnymi od siebie i niepodlegającymi jakiejś wspólnej władzy państwowej podmiotami.

Ta rozszerzona definicja nie powinna zaciemniać faktu, że prawo międzynarodowe jest przede wszystkim prawem regulującym stosunki międzypaństwowe i że olbrzymia większość jego norm odnosi się do tych właśnie stosunków. Społeczność międzynarodowa jest zasadniczo społecznością suwerennych państw, co znajduje odbicie w podstawowych cechach prawa międzynarodowego.

- 4 Podane wyżej definicje prawa międzynarodowego oparte są przede wszystkim na określeniu jego **przedmiotu**, stosunków, które prawo międzynarodowe regulują. Normy prawa międzynarodowego zostały w nich ujęte jako normy regulujące stosunki zewnętrzne państw. Przekonamy się jednak, że w zastosowaniu do współczesnego prawa międzynarodowego może to budzić pewne wątpliwości, gdyż celem niektórych norm prawa międzynarodowego jest określone ukształtowanie stosunków wewnętrznych w państwach [por. podrozdział 2: Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego, oraz podrozdział 6: Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa].
- 5 Można jednak definicję prawa międzynarodowego oprzeć na określeniu **sposobu** tworzenia jego norm. Prawo międzynarodowe nie jest tworzone przez władze jednego państwa ani przez jakąś władzę ponadpaństwową. Nie ma więc ustawodawstwa międzynarodowego w ścisłym tego słowa znaczeniu. W tworzeniu prawa międzynarodowego z reguły biorą udział niezależne od siebie i niepodporządkowane żadnej wspólnej władzy podmioty (np. państwa), które wyrażają **zgoda** na związanie się konkretną normą. Czasami uczestniczą w nim także organizacje międzynarodowe.

Prawo międzynarodowe ma zatem **międzynarodowy mechanizm tworzenia**, który jest odrębny i odmienny od mechanizmów tworzenia prawa wewnętrznego w poszczególnych państwach. Można powiedzieć, że istotą norm prawa międzynarodowego, niezależnie od ich przedmiotu i od ich adresatów, jest międzynarodowy mechanizm ich tworzenia (szerzej zagadnienie to będzie omówione w rozdziale III: Źródła prawa międzynarodowego).

1.2. Prawo międzynarodowe publiczne a prawo międzynarodowe prywatne

 Podane wyżej definicje odnoszą się do prawa międzynarodowego publicznego. Istnieje również prawo międzynarodowe prywatne. Nie jest ono w istocie swym prawem międzynarodowym, lecz prawem wewnętrznym poszczególnych państw. Na przykład w Polsce obowiązuje obecnie ustawa z 12 XI 1965 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.). Można je określić jako **zespół norm, których zadaniem jest wskazanie określonego systemu prawnego (własnego lub obcego państwa), właściwego dla dokonania oceny prawnej konkretnej sytuacji osobistej lub majątkowej**.

Konieczność istnienia tego rodzaju norm powodują stosunki cywilne, rodzinne, opiekuńcze lub stosunki pracy z tzw. elementem obcym. Ten element obcy polega na tym, że np. uczestnikiem stosunku prawnego jest obywatel obcego państwa lub przedmiot stosunku prawnego znajduje się za granicą albo że czynności prawne lub zdarzenia prawne miały miejsce za granicą.

 Na przykład obywatel francuski sporządza testament w Warszawie, w którym dysponuje m.in. swoją nieruchomością położoną w Szwajcarii; obywatel polski zawarł małżeństwo za granicą, a obecnie występuje o rozwód przed sądem polskim.

We wszystkich przytoczonych przykładach może powstać kwestia, jakiego państwa prawo należy stosować do ich oceny. Na to pytanie udziela odpowiedzi prawo międzynarodowe prywatne. Jest to w pewnym sensie zespół norm kompetencyjnych albo kolizyjnych, które rozgraniczają w stosunkach cywilnych, rodzinnych, opiekuńczych i stosunkach pracy sfery działania systemów prawnych poszczególnych państw przez określenie, które z nich należy stosować.

Jak z tego wynika, poza nazwą niewiele łączy prawo międzynarodowe publiczne z prawem międzynarodowym prywatnym. W dalszym ciągu wykładu mowa będzie jedynie o prawie międzynarodowym publicznym, a termin „prawo międzynarodowe” będzie używany zawsze w znaczeniu: prawo międzynarodowe publiczne.

1.3. Nazwa prawa międzynarodowego

Obok pojęcia „prawo międzynarodowe” spotykamy w języku polskim również termin „prawo narodów”. Określenie „prawo narodów” wywodzi się z łacińskiego *ius gentium*, choć w czasach rzymskich termin ten miał inne znaczenie (była to część

6

7

8

prawa rzymskiego, w zasadniczych pojęciach zgodna z prawem peregrynów – tzn. *commune omnium hominum ius*). W dawniejszej literaturze przeważnie spotykamy się z tą właśnie nazwą. Terminem „prawo narodów” posługiwała się również Konstytucja 3 maja z 1791 r. Obecnie pojęcie „prawo narodów” nie jest raczej w piśmiennictwie polskim używane. W języku angielskim nazwie tej odpowiada termin *Law of Nations*, we francuskim – *droit des gens*, w niemieckim – *Völkerrecht*.

Termin *ius inter gentes*, z którego należy wyprowadzić określenie „prawo międzynarodowe”, wprowadzono dopiero w XVII w. (R. Zouche). W słownictwie angielskim nazwa *International Law* wprowadzona została przez J. Bentham’a w XVIII w. Nazwie tej odpowiada w języku francuskim termin *droit international*, a w języku rosyjskim – *międzynarodowoje prawo*.

- 9 Należy zwrócić uwagę, że zarówno w pojęciu „prawo narodów”, jak i w określeniu „prawo międzynarodowe” – „naród” rozumiany jest jako synonim państwa (w języku angielskim słowo *nation* bardzo często używane jest dla oznaczenia państwa). Prawo międzynarodowe, jak to zostało już powiedziane, reguluje przede wszystkim stosunki między państwami (tj. między narodami zorganizowanymi w państwa), a nie między narodami nieposiadającymi organizacji państwowej.

2. Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego

- 10 Mówiąc o funkcjach prawa międzynarodowego, mamy na myśli jego **rolę w stosunkach społecznych**, czyli różnorodne zadania, których realizację ma ono zapewnić. Chodzi więc o to, czego dotyczą normy prawa międzynarodowego, co jest ich **przedmiotem**. Tak pojęte funkcje prawa międzynarodowego są oczywiście kategorią historyczną, tzn. zmieniały się i zmieniają w czasie, zależą od stopnia rozwoju i charakteru stosunków międzynarodowych oraz od istniejącego układu sił.

Merytorycznie najważniejszymi **zadaniami** stojącymi współcześnie przed prawem międzynarodowym są: utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; zapewnienie rozwoju stosunków społeczno-gospodarczych na całym świecie; przyspieszenie rozwoju gospodarczego, a przez to przyczynienie się do stopniowego wyrównywania dysproporcji między państwami rozwiniętymi gospodarczo i rozwijającymi się. Współcześnie nowymi problemami wymagającymi regulacji prawnomiędzynarodowej jest szeroko rozumiana ochrona praw człowieka oraz ochrona środowiska naturalnego.

- 11 **A. Regulowanie stosunków zewnętrznych państw.** Tradycyjną i główną funkcją prawa międzynarodowego, co znalazło swój wyraz w definicji, jest regulowanie stosunków zewnętrznych państw. W tym zakresie prawo międzynarodowe m.in.:

1) określa sytuację państwa w społeczności międzynarodowej (w stosunku do innych państw). Należy tu wymienić tzw. prawa zasadnicze państw, czyli prawa przysługujące każdemu państwu od momentu jego powstania. Są one związane z samą istotą państwa jako suwerennego podmiotu prawa międzynarodowego;

- 2) ustala ogólne zasady postępowania państw we wzajemnych stosunkach. Można wymienić np. zasadę nieagresji i pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych;
- 3) reguluje konkretne (zindywidualizowane) stosunki między państwami, np. podjęcie zobowiązań sojuszniczych, tzn. udzielanie pomocy wojskowej, przyrzeczenie neutralności, udzielanie pomocy gospodarczej itp.;
- 4) ustala formy wzajemnych stosunków. Zagadnienia te reguluje m.in. prawo dyplomatyczne i konsularne;
- 5) reguluje sprawy zasięgu władzy terytorialnej poszczególnych państw. Należy tu: ustalanie granic państwowych i ich delimitacja, regulowanie stosunków granicznych;
- 6) ustala reguły postępowania na obszarach niepodlegających niczyjej suwerenności (a więc w pewnym sensie na obszarach międzynarodowych). Do obszarów takich należą np. morze pełne i przestrzeń kosmiczna.

 B. Oddziaływanie na stosunki wewnętrzne państw. Już od dawna prawo międzynarodowe oddziaływało na stosunki wewnętrzne państw w zakresie, w jakim to było niezbędne do zapewnienia skuteczności norm międzynarodowych.

12

 Na przykład immunitet obcego państwa lub immunitet dyplomatyczny oparte na prawie międzynarodowym dla swej skuteczności musiały znaleźć odbicie w prawie wewnętrznym.

Prawo międzynarodowe również już dawno ustalało zasady postępowania państw w stosunku do obywateli innych państw (cudzoziemców), np. odnośnie do zasad dopuszczania ich na własne terytorium (zagadnienia wizowe), osiedlania się lub prawa wykonywania określonych zawodów czy nabywania nieruchomości.

Jednakże w ostatnich czasach w związku ze wzrastającą internacjonalizacją stosunków gospodarczych, społecznych, kulturalnych i naukowych przedmiotem norm prawa międzynarodowego stają się różnorodne zagadnienia stosunków wewnętrznych państw, które dawniej nie podlegały reglamentacji międzynarodowej.

Dla przykładu, prawo międzynarodowe (zwłaszcza umowne) zajmuje się w coraz szerszym zakresie różnymi dziedzinami wymagającymi międzynarodowej koordynacji lub unifikacji. Umowy międzynarodowe nakładają na państwa obowiązek przestrzegania na ich własnym terytorium pewnych standardów i metod postępowania, np. w dziedzinie łączności, komunikacji morskiej i lotniczej, ochrony środowiska i praw człowieka.

Prawo międzynarodowe zaczyna się również zajmować ustalaniem zasad postępowania państw w stosunku do ich własnych obywateli. Taki charakter mają np. konwencje pracy opracowywane i uchwalane przez Międzynarodową Organizację Pracy oraz wszystkie umowy dotyczące poszanowania praw człowieka, w tym Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 16 XII 1966 r. Istotną funkcją tego rodzaju umów jest określone kształtowanie stosunków społecznych wewnątrz państw, a nie ich stosunków zewnętrznych (międzynarodowych), tj. stosunków z innymi państwami.

13

 Rozpatrzmy jako przykład uchwaloną przez Międzynarodową Organizację Pracy w 1951 r. Konwencję (nr 100) dotyczącą jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i ko-

biet za pracę jednakowej wartości, przyjętą w Genewie 29 VI 1951 r. (Dz.U. z 1955 r. Nr 38, poz. 238). Głównym zobowiązaniem, jakie konwencja nakłada na strony, jest popieranie i zapewnienie, o ile to możliwe, stosowania wobec wszystkich pracowników zasady jednakowego wynagrodzenia pracujących kobiet i mężczyzn za pracę jednakowej wartości (art. 2 pkt 1).

Celem konwencji jest więc doprowadzenie do równego wynagradzania mężczyzn i kobiet. Jej przedmiotem nie jest zatem regulowanie stosunków między państwami, ale określone kształtowanie stosunków społecznych (w tym przypadku stosunków pracy) wewnątrz poszczególnych państw.

Z powyższego widać, że funkcją współczesnego prawa międzynarodowego jest nie tylko reglamentacja stosunków międzypaństwowych, ale niekiedy także **kształtowanie** stosunków wewnętrznych państw.

- 14 **C. Sposób oddziaływania na stosunki wewnętrzne.** Choć przedmiotem niektórych norm prawa międzynarodowego jest wyłącznie oddziaływanie na stosunki wewnętrzne państw, to jednak zazwyczaj normy te nie regulują bezpośrednio tych stosunków. Z formalnego punktu widzenia pozostają one **normami obowiązującymi między państwami**, tzn. jedno państwo zobowiązuje się wobec drugiego, że nie będzie stosowało żadnych form dyskryminacji własnych obywateli, że będzie szanowało prawa człowieka itd.

 W 1928 r. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w opinii doradczej w sprawie kompetencji sądów gdańskich stwierdził, że: „Zgodnie z mocno ustaloną zasadą prawa międzynarodowego [...] umowa międzynarodowa nie może jako taka tworzyć bezpośrednio praw i zobowiązań jednostek prywatnych. Nie można jednak zaprzeczyć, że zgodnie z intencją stron właśnie celem umowy międzynarodowej może być przyjęcie przez strony jakichś określonych norm tworzących prawa i obowiązki jednostek i podlegających zastosowaniu przez sądy prawa wewnętrznego” (PCIJ, seria B, nr 15, s. 17–18).

Jeżeli jednak jakieś państwo zgadza się, żeby prawo międzynarodowe w określonych przypadkach regulowało bezpośrednio jego stosunki wewnętrzne, i włącza prawo międzynarodowe do swego systemu prawnego, nic nie stoi temu na przeszkodzie (por. podrozdział 6: Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa).

3. Stosunki międzynarodowe, czyli obrót międzynarodowy

- 15 **A. Pojęcie stosunków międzynarodowych.** Już ze wstępnych rozważań nad definicją prawa międzynarodowego wynika, że stosunki międzynarodowe, a zwłaszcza stosunki międzypaństwowe są podłożem, na którym powstają normy prawa międzynarodowego.

 Stosunkami międzynarodowymi w **najszerszym rozumieniu** są stosunki społeczne (międzyludzkie), które przekraczają granice jednego państwa. Uczestnikami ich mogą być same państwa, inne organizacje niepodlegające władzy żadnego państwa lub osoby fizyczne i prawne, w tym stowarzyszenia i przedsiębiorstwa z jednego państwa, które wchodzą w różnorodne kontakty z osobami fizycznymi i prawnymi z innych państw.

Zwróćmy uwagę, że wśród **uczestników** stosunków międzynarodowych można wyróżnić **dwie odmienne kategorie**: do pierwszej należą państwa oraz inne organizacje niepodlegające żadnej władzy państwowej (takie jak organizacje międzynarodowe typu rządowego, Stolica Apostolska itd.), do drugiej – osoby fizyczne oraz organizacje, stowarzyszenia i przedsiębiorstwa, które posiadają określoną przynależność państwową, zostały powołane zgodnie z prawem jakiegoś państwa lub działają za jego przyzwoleniem i podlegają jego władzy i prawu. 16

Analogicznie można wyróżnić stosunki międzynarodowe o charakterze jak gdyby urzędowym, publicznym, w których uczestniczą przede wszystkim państwa oraz inne uznane przez nie organizacje, oraz stosunki niemające takiego urzędowego charakteru.

Tylko ta pierwsza kategoria stosunków międzynarodowych regulowana jest bezpośrednio przez prawo międzynarodowe. One też, a zwłaszcza stosunki między państwowymi, mają największe znaczenie dla kształtowania się prawa międzynarodowego. Dlatego w dalszych rozważaniach z reguły stosunki międzynarodowe będą rozumiane w węższym znaczeniu: jako stosunki między państwami i między innymi podmiotami prawa międzynarodowego.

Całokształt stosunków utrzymywanych przez podmioty prawa międzynarodowego nazywamy **obrotem międzynarodowym**. 17

Polityka międzynarodowa poszczególnych państw określana jest przez ich interesy oraz przez konkretne możliwości realizacji celów politycznych, jakimi dane państwo dysponuje.

B. Nauka o stosunkach międzynarodowych. W ostatnich czasach obok nauki prawa międzynarodowego rozwinęła się nauka o stosunkach międzynarodowych jako odrębna gałąź wiedzy. W badaniach nad stosunkami międzynarodowymi nie można się ograniczać do ich aspektów prawnych, gdyż nauka ta ma złożony, kompleksowy charakter. Należy również uwzględniać zagadnienia ekonomiczne, socjologiczne, historyczne, geograficzne i inne. 18

Dla uchwycenia relacji między nauką prawa międzynarodowego a nauką o stosunkach międzynarodowych należy sobie zdać sprawę przede wszystkim z tego, że każda z tych nauk posługuje się **odrębną, sobie właściwą metodą**. Ponadto **przedmiot badań** nauki o stosunkach międzynarodowych jest szerszy niż przedmiot nauki prawa międzynarodowego i nie może być ograniczony tylko do prawa. Nauki te mają jednak wiele punktów stycznych. Jak już wspomniano, stosunki międzynarodowe są podłożem, z którego wyrastają normy prawa międzynarodowego. Nie można więc badać w sposób naukowy prawa międzynarodowego w oderwaniu od stosunków międzynarodowych, gdyż prowadzi to do formalizmu. Badanie zatem stosunków międzynarodowych powinno być zawsze tłem dla rozważań ściśle prawniczych¹.

¹ Pierwszą próbą całościowego i systematycznego ujęcia w literaturze polskiej jest opracowanie R. Bierzanka, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1972. Z późniejszych opracowań można wymienić: J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–1994*, Warszawa 1994; W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*,

4. Cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego

4.1. Uwagi ogólne

- 19 Prawo międzynarodowe w porównaniu z prawem wewnętrznym ma pewne odrębne właściwości, czyli cechy charakterystyczne, którymi różni się od wszystkich działów prawa wewnętrznego.

Dla zrozumienia odrębności prawa międzynarodowego należy uświadomić sobie fakt, że dotyczy ono przede wszystkim wzajemnych stosunków suwerennych państw, które są równe wobec prawa i wzajemnie od siebie niezależne. W stosunkach międzynarodowych nie może więc rządzić zasada panowania jednych państw nad drugimi, lecz musi panować zasada równości. W stosunkach tych nie ma również żadnej władzy (np. jakiegoś rządu światowego lub parlamentu światowego), która stałaby ponad państwami. Nie jest ani takim rządem, ani parlamentem Organizacja Narodów Zjednoczonych. Społeczność międzynarodowa, w której rządzi prawo międzynarodowe, ma więc zupełnie inny charakter niż społeczności wewnątrzpaństwowe.

4.2. Tworzenie prawa międzynarodowego (brak ustawodawcy)

- 20 W stosunkach międzynarodowych nie ma ustawodawcy na wzór ustawodawcy wewnątrzpaństwowego. Nie istnieje żaden ponadpaństwowy organ międzynarodowy powołany do tworzenia prawa wiążącego dla państw. W szczególności organem takim nie jest Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Prawo międzynarodowe jest tworzone przez same państwa, które są jego podmiotami. Podstawą obowiązywania normy prawa międzynarodowego w stosunku do określonego państwa musi być jego zgoda, obojętne, czy wyrażna czy dorozumiana, i obojętne, w jakiej wyrażona formie. Można powiedzieć więc, że tworzenie prawa międzynarodowego jest **niesformalizowane** i **zdecentralizowane**. Państwa tworzą prawo międzynarodowe, zawierając umowy lub stosując określoną praktykę, która przekształca się w prawo zwyczajowe.

Warszawa 1996; *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, funkcjonowanie. Podręcznik akademicki*, red. E. Haliżak i R. Kuźniar, Warszawa 1994; *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Z. Pietraś, Lublin 2006; R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Kraków 2006; J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003; *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Symonides, R. Zięba, Warszawa 2006; *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, red. M. Sułek, J. Symonides, Warszawa 2009; *Polityka zagraniczna: decyzje, procedury, instytucje*, red. J. Piątek, R. Podgórzńska, Toruń 2009.